

BILINGUALISM VERSUS DIGLOSSIA

Inna Negrescu-Babuș

**Assoc. Prof., PhD, Philology Institute of the Moldavian Academy of Sciences,
Chișinău, Moldavia**

Abstract: Considered synonymous, etymologically speaking, bilingualism and diglossia gradually began to be dissociated from one another. As a criterion for differentiating these phenomena can serve individual and social model. Thus bilingualism is a type of individual's behavior using alternatively two different idioms within a linguistic community. It is very important to distinguish between individual bilingualism and social one. The notion of social bilingualism has always asymmetric nature without being characteristic of the modern society. As examples can serve failed attempts of building the bilingual nation in some countries such as Canada and Belgium. Unlike bilingualism, diglossia is a social phenomenon par excellence, based on the unequal social status of the idioms in contact. Diglossia is a very unstable situation, which often causes a linguistic conflict. The latter occurs when two languages meet with different political status, one being dominant (official status, being use in public life) and another being dominated (narrow sphere of use).

Key-words: bilingualism, diglossia, linguistic contact, linguistic conflict.

În contextul de astăzi al globalizării, fenomene precum diglosia, bilingvismul, multilingvismul, politica și planificarea lingvistică au o importanță deosebită în cadrul comunităților ce tind spre integrarea europeană. Este un punct de interes și pentru însăși Uniunea Europeană în politica ce ține de integrarea minorităților în societate, de buna comuniune a statelor ce fac deja parte din Uniune. Totodată este și o problemă comună a mai multor grupuri de cercetători, fapt ce facilitează soluționarea mai multor probleme legate de politici lingvistice și de evitare a unor conflicte interetnice.

Studiul bilingvismului a luat o amploare deosebită în ultimele decenii ale secolului al XX-lea, când apar și adevărate centre de cercetare dedicate acestui fenomen. Bibliografia internațională consacrată problemelor de bilingvism (plurilingvism) este

bogată și adună cercetări elaborate, de regulă, izolat, din mai multe perspective distincte: cea strict lingvistică, în care accentul cade pe descrierea structurii limbilor aflate în contact. În acest caz, cercetătorul analizează bilingvismul prin prisma limbilor în contact, adică prin intermediul interferenței, fenomen ce se regăsește în vorbirea bilingvului. Conform teoriei lui Saussure, bilingvismul nu este un fenomen caracteristic limbii în sine, ci vorbirii ca manifestare concretă a limbii.

Interferența se poate manifesta la nivelul subsistemului fonologic, morfologic, semantic și lexical. Chiar de la început, se impune o distincție între interferență, ca fenomen al vorbirii și împrumut lingvistic, ca element al structurii limbii. Interferența caracterizându-se printr-un caracter individual și aleatoriu, iar împrumutul având un caracter sistemic [Haugen, 1956].

Bilingvismul mai poate fi interpretat și dintr-o perspectivă psihologică și apoi psiholingvistică [Fishman, 1972], sociologică și sociolingvistică [Kloss, 1966] etc.

Bilingvismul poate fi abordat ca fenomen *individual* și/sau *colectiv*. Cel din urmă, poate fi *parțial* sau *total*, manifestându-se fie la nivelul unui grup de vorbitori, fie la cel al întregii comunități lingvistice.

Bilingvismul poate constitui un fenomen *accidental* (particular) sau unul *curent* (oficializat) în cadrul comunității lingvistice sau al grupului considerat. Existența bilingvismului curent, oficializat, nu presupune însă, în mod automat, ca toți locutorii aparținând grupului sau comunității respective să fie bilingvi.

În funcție de originea sa, bilingvismul a fost împărțit în trei categorii: *natural* (rezultat al căsătoriilor mixte ori al contactului cu alte populații – în localități plurilingve și/sau în apropierea granițelor ce despart două arii lingvistice distincte), *voluntar* (dobândit) din dorința locutorilor, în general, fără să existe condițiile expuse mai sus), *decretat* – impus la nivelul comunității lingvistice (de regulă, împotriva voinței membrilor acesteia).

În funcție de gradul de cunoaștere și de utilizare a sistemelor lingvistice respective de către locutori, bilingvismul poate fi *activ* (ambele idiomuri sunt atât înțelese cât și folosite efectiv) sau *pasiv* (unul dintre idiomuri este numai înțeles, fără să fie utilizat activ).

După părerea unora, bidialectalismul se subordonează bilingvismului popular, atunci când variantele dialectale aflate în contact aparțin unor limbi diferite (bidialectalism extern). În cazul în care locutorul folosește alternativ două dialecte (subdialecte sau

graiuri) care aparțin aceleiași limbi, bidialectalismul este însă intern și se subordonează unilingvismului.

Conform altor păreri, bilingv este orice locutor care utilizează alternativ două sisteme lingvistice deosebite, chiar dacă acestea reprezintă variante ale aceleiași limbi [Hartular, 1987]. În acest caz, bidialectalismul se subordonează bilingvismului, respectiv, așa numitului bilingvism intern (în terminologia folosită de I. Iordan). Dacă admitem această părere, trebuie să includem în sfera bilingvismului și utilizarea alternativă a unei variante teritoriale (sau sociale), pe de o parte, și a variantei literare a aceleiași limbi, pe de altă parte. Așa cum au făcut-o, spre exemplu, Bally, Capidan, Iordan și alții [Bally, 1935; Capidan, 1943; Iordan, 1973]. Pentru această situație de „bi-idiomatism”, sociolingvistica preferă însă termenul de *diglosie*.

Dacă abordăm fenomenul dintr-o perspectivă sociologică a idiomurilor utilizate în cadrul bilingvismului, observăm că foarte rar acestea dețin, în comunitatea lingvistică dată, un statut sociocultural și politic identic. H. Kloss propune următoarea ierarhizare a idiomurilor dintr-o societate, luând drept criteriu statutul legal al acestora: idiomuri *oficiale / neoficiale acceptate / neoficiale proscrie*. Corelând apoi prestigiul sistemelor sociocomunicative cu aspirațiile (intențiile) bilingvilor care le-au adoptat, autorul descoperă existența unui bilingvism *de promovare* și a unuia *de concesie*. Cu privire la funcțiile sociocomunicative ale idiomurilor neoficiale a fost subliniată restrângerea sferei de utilizare a acestora la domenii informale de tipul: viața de familie, relațiile cu prietenii etc.

O analiză psihologică a bilingvismului sau plurilingvismului scoate în prim plan câteva caracteristici ale acestuia.

Vorbim astfel de bilingv *precoce*, *diglot* sau bilingv *tardiv*, deosebit de ceea ce propune bilingvismul *echilibrat* și *compus*, bazat pe o mai mare permeabilitate (când individul nu dispune decât de un singur sistem conceptual de semnificate, fapt ce determină apariția unor interferențe dintre cele două sisteme lingvistice). În cazul bilingvismului *coordonat* sau *etanș*, individul sau „locusul” contactului dispune de două sisteme de semnificate, fapt ce ușurează funcționarea separată a celor două sisteme lingvistice în contact.

În al doilea rând, este vorba de importanța reciprocă a limbilor în comportamentele sociolingvistice. Importanța calitativă (prestigiu cultural, istoric etc.), și cantitativă

(estimare a cunoașterii fiecărei limbi). Se vorbește în acest sens de bilingvism *receptor* sau bilingvism *pasiv*, de bilingvism *non-receptor*, de bilingvism *scris*, de bilingvism *tehnic*.

Sociolingvistica se interesează de bilingvism în condițiile în care acest fenomen afectează o întreagă comunitate. Și aici trebuie să insistăm asupra distincției obligatorii între bilingvismul *individual* (de natură psihologică, care descrie o realitate individuală) și bilingvismul *social*, care analizează o realitate socială. În pofida opiniilor foarte răspândite despre bilingvismul armonios din fosta URSS, cercetările au demonstrat că bilingvismul social are întotdeauna un caracter parțial și asimetric, caracterizând doar o parte din vorbitorii unei comunități și nicidecum nu se poate manifesta la întreaga comunitate lingvistică. Acest lucru se datorează faptului că statutul și prestigiul limbilor ce vin în contact nu este niciodată același. Drept exemplu ne poate servi bilingvismul armonios din fostul Imperiu Sovietic, unde bilingvi erau doar vorbitorii limbilor locale. În concluzie, noțiunea de bilingvism social trebuie analizată cu multă prudență. După părerea noastră, nu putem vorbi de comunități bilingve din punctul de vedere al acestui tip de bilingvism.

În această ordine de idei, analiza bilingvismului din perspectivă sociologică a scos în evidență caracterul non-egalitar al limbilor aflate în contact, ierarhizarea funcțională a acestora pe baza diferenței de statut socio-cultural. Astfel, s-a recurs la termenul de *diglosie*, pentru o mai bună circumscriere a acestei diferențieri funcționale.

Termenul de diglosie i se datorează elenistului francez Jean Psichari care precizează originea asiatică a diglosiei și își expune ideile asupra viitorului unei astfel de dualități lingvistice.

Redefinit în 1959 de Charles Ferguson, termenul de diglosie este asociat adesea cu ideea de folosire preponderentă a uneia dintre cele două limbi și de diferență de prestigiu în favoarea uneia dintre ele, sau aspectului scris în situațiile în care limba vorbită curent este orală.

Ch. Ferguson definește diglosia pornind de la o analiză profundă a societăților greacă, arabă și haitiană, pe care le cunoștea bine. Dihotomia fergusoniană clasică este aceea dintre *basilect* (limba inferioară) și *acrolect* (limba superioară).

După opinia lui Ch. Ferguson [184, p. 336] situația de diglosie reprezintă: „a relatively stable language situation în which, în addition to the primary dialects of the language [(...)], there is a very divergent, highly codified (often grammatically more complex) superposed variety, the vehicle of a large and respected body of written

literature, [...], which is learned largely by formal education and is used for most written and formal spoken purposes but is not used by any sector of the community for ordinary conversation” [10, p. 336].

Așadar, fenomenul de diglosie constă în funcționarea alternativ-complementară a două tipuri de varietăți lingvistice, care au un statut sociocultural diferit în comunitatea lingvistică națională. Atât din definiția propriu-zisă, cât și din discuția care o precedă și o urmează, rezultă că, după părerea lui Ch. Ferguson, diglosia poate avea loc doar în cadrul unei singure limbi.

În interpretarea lui Ch. Ferguson, este scoasă în evidență inegalitatea idiomurilor aflate în contact. Autorul prezintă o serie de trăsături ce definesc fenomenul în discuție, precum: complementaritatea funcțională, standardizarea, prestigiul, stabilitatea, modul de însușire, patrimoniul literar și distanța lingvistică. Acestea ne prezintă diglosia drept o situație sociolingvistică destul de clară, stabilă și chiar armonioasă. În majoritatea cazurilor, realitatea lingvistică demonstrează contrariul. Situația descrisă de Ch. Ferguson este foarte rar întâlnită în zilele noastre.

Având ca punct de pornire definiția dată de Ch Ferguson diglosiei, alți (socio-) lingviști cum ar fi: Fishman 1967, Gumperz 1964 etc. au inclus în această noțiune și situațiile în care idiomurile în contact sunt înrudite sau chiar complet diferite. Astfel, termenul *bilingvism* a început să fie folosit în paralel cu cel de *diglosie*. Sinonimia etimologică a celor doi termeni a generat numeroase confuzii și ambiguități, neclarități care mai dăinuie și astăzi.

Fishman a fost unul dintre puținii specialiști care a surprins și a argumentat modul în care pot fi distinse cele două fenomene: *bilingvismul* și *diglosia*. Autorul afirmă că primul se referă la adaptabilitatea lingvistică, în timp ce diglosia ține de distribuția socială a funcțiilor limbilor în contact.

În cazul nostru, folosim termenul *bilingvism* pentru a desemna o stare de fapt în care aceiași locutori utilizează alternativ, în cadrul comunității lingvistice din necesități efective de comunicare, două limbi diferite (sau, mai exact, variante lingvistice ale acestora. Din perspectiva bilingvismului, comutarea de la un cod la altul („code-switching”) nu are întotdeauna, în mod necesar, o semnificație social-contextuală. Multe dintre schimbările de cod (de la o limbă la alta) pot fi considerate astfel ca funcționând în variație liberă. Sub incidența bilingvismului intră așadar și comutările care țin și de rațiuni psihologice și/sau personale: dorința locutorului de a spori expresivitatea enunțului

(comutări metaforice), stări emoționale deosebite, intenția de a reproduce exact cuvintele cuiva etc. Nu vom considera bilingvi pe vorbitorii care își însușesc prin educație formală o limbă străină (din categoria celor numite „vehiculare internaționale” sau „de cultură” – engleza, franceză, germană, spaniolă, rusă etc.) și care, în comunitatea lingvistică în care trăiesc, o utilizează în situații artificiale de comunicare, nu din necesități practice efective.

Revenind la diglosie, Kloss o clasifică în două tipuri: *internă și externă* (1966). Diglosia internă se manifestă în cazul în care limbile folosite cu statut inegal apar în aceleași familii de limbi sau sunt înrudite genetic. Cel de-al doilea termen se referă la limbi complet diferite.

Diglosia internă sau *intralingvistică* se bazează pe inegalitatea de statut sociocultural al variantelor (standard / nonstandard) ale aceleiași limbi. Diglosia de acest tip nu este însoțită de bilingvism.

Diglosia externă sau *interlingvistică* se bazează pe variantele a două limbi diferite. Diglosia de această natură (indiferent de nivelul la care este circumscrisă, respectiv: al comunității naționale, al grupului de vorbitori, al locutorului individual) presupune, în mod obligatoriu, existența bilingvismului.

Din perspectiva diglosiei, comutările de la un tip de cod la altul nu se petrec în variație liberă, ci se datorează modificărilor social-contextuale (privind, de exemplu, sfera și domeniul comunicării, locul, momentul, relațiile dintre interlocutori etc.). Funcționarea complementară (întotdeauna în același mod) a idiomurilor cu statut sociocultural diferit este obligatorie și reglată de norma sociolingvistică a comunității.

Definirea conceptelor de bilingvism și diglosie aduce în discuție și analiza termenului de multilingvism, utilizat atât pentru stabilirea competenței unui individ care cunoaște și utilizează curent mai multe limbi [11], cât și pentru descrierea situației lingvistice specifică unei comunități în care funcționează mai multe limbi. O mare parte a specialiștilor sunt de părerea că bilingvismul și multilingvismul societal conduc, de cele mai multe ori, la conflicte între vorbitorii acestor limbi, preponderent în situații de diglosie. Bineînțeles că diglosia este doar o fațetă a multilingvismului societal, care prezintă și alte forme de manifestare. Dar trăsătura principală a acesteia, cea de dominație și subordonare, l-a determinat pe lingvistul catalan, L. Aracil, să pună în circulație conceptul de *conflict lingvistic*,

În concluzie, aplicând aceste concepte la situația limbii române, vorbită în Republica Moldova, cele mai multe dintre fenomenele înregistrate se datorează contactului

pe care limba română l-a avut cu limba rusă, în condițiile unui *bilingvism instituționalizat*. Acest tip de bilingvism se definește prin faptul că e un bilingvism *comunitar* și presupune un statut *inegal* al limbilor în contact, fapt ce rezultă din rolul pe care statul îl atribuie fiecărei limbi în parte. Asocierea unuia dintre idiomuri cu instituțiile statale, prin acordarea statutului de „limbă oficială”, îi conferă, în raport cu celălalt, o poziție privilegiată în activitatea de comunicare socială, dar și, mai ales în anumite condiții istorice, și din perspectiva evoluției limbii ca atare. Bilingvismul oficializat nu presupune însă ca toți vorbitorii, din comunitatea respectivă să fie bilingvi. Prezența persoanelor bilingve într-o comunitate înseamnă existența a două grupuri lingvistice distincte în cadrul acelei comunități și nu doar a unei comunități lingvistice bilingve.

Acest tip de bilingvism social implică, în mod evident, problema ierarhizării funcționale a idiomurilor utilizate, pe baza de statut sociocultural ale acestora. Pentru a fi posibilă această diferențiere funcțională în cadrul comunității, cercetătorii în domeniu au apelat la termenul de diglosie. În această ordine de idei, în perioadele 1812-1918 și 1940-1989 în Basarabia a existat o situație diglosică.

Bibliografie

1. Saussure F. de, *Cours de linguistique générale*, publié par CH. Bally, A. Séchéhaye et A. Riedlinger, Genève: Droz, 1962, 331 p.
2. Haugen E., *Bilingualism in the Americas: a Bibliography and Research Guide*, Alabama: University of Alabama Press, 1956, 159 p.
3. Fishman J. A., *Language in sociocultural Change*. Standford, 1972, 375 p.
4. Kloss H., *Types of Multilingual Communities: a Discussion of Ten Variables*. În: Lieberson: Stanley (ed.), *Explorations in Sociolinguistics*, Bloomington Haga, 1966, p. 7-17.
5. Hartular A, *Bilingualism and diglossia. Terminological Aspects*. În: RRL, 32, 1987, 3, p. 245-247.
6. Bally Ch., *Le langage et la vie*, Zurich, 1935.
7. Capidan Th., *Limbă și cultură*. București, 1943
8. Iordan I., *Bilingvism în domeniul romanic*. În: SCL, 24, 1973, p. 129-137.

9. Psichari J., *Un pays qui ne veut pas sa langue*. In *Mercure de France*, I-X, 1928, p. 63-120.
10. Ferguson Ch., *Diglossia*. In *Word*, 1959, vol. 15, p. 325-340.
11. Haugen E., *Language Conflict and Language Planning*. In Haugen E., *The Case of Modern Norwegian*, Cambridge: Harvard University Press, 1966, 393 p.
12. Aracil L., *Conflicte linguistic i normalizacio linguistica à l'Europa Nova*. In Aracil L., *Papers de sociolinguistica*, Barcelona: La Magrana, 1982, p. 23-38.